



BO'LAJAK TARBIYA FANI O'QITUVCHILARINING METODIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA ERGONOMIK YONDASHUVNING NAZARIY- KONSEPTUAL ASOSLARI

**Usmonova Xafiza
Qodirjonovna**

Qo'qon davlat universiteti o'qituvchi

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqola bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilarining metodik kompetentligini rivojlantirish muammosini ergonomik yondashuv asosida nazariy-konseptual jihatdan tadqiq etishga bag'ishlangan. Tadqiqotda metodik kompetentlik pedagogning faqat metodlar majmuasini bilishi emas, balki ta'lim jarayonini inson imkoniyatlari, psixofiziologik resurslar va didaktik muhit bilan uyg'un holda loyihalash qobiliyati sifatida talqin qilinadi. IMRaD modeli asosida olib borilgan tahlil jarayonida ergonomik yondashuvning pedagogik ta'limdagi o'rni, uning metodik kompetentlikni sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqish imkoniyatlari ilmiy asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari pedagog kadrlarni tayyorlashda ergonomik omillarni inkor etish metodik tayyorgarlikning fragmentarlashuviga olib kelishini, aksincha, ergonomik yondashuv metodik kompetentlikni tizimli va barqaror shakllantirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: metodik kompetentlik, ergonomik yondashuv, tarbiya fani o'qituvchisi, pedagogik ta'lim, kasbiy tayyorgarlik, ta'lim texnologiyasi, didaktik muhit.

Kirish.

Zamonaviy pedagogik ta'lim tizimida bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilarining metodik kompetentligini rivojlantirish muammosi faqat didaktik bilimlar hajmi yoki metodlar repertuari bilan cheklanib qolmay, ta'lim jarayonining inson imkoniyatlariga mosligi, pedagogik yuklama va psixofiziologik resurslar o'rtasidagi muvozanat masalalarini ham o'z ichiga olmoqda. So'nggi yillarda pedagogik kompetensiyalar masalasiga oid tadqiqotlarda metodik tayyorgarlik ko'pincha texnologik yondashuv asosida talqin qilinib, ergonomik omillar ikkilamchi yoki yordamchi unsur sifatida qaralmoqda, bu esa pedagog faoliyatining real sharoitlari bilan metodik model o'rtasida uzilish yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda. Tarbiya fani o'zining ma'naviy-axloqiy, emotsional va kommunikativ yuklamasi bilan ajralib turgani sababli, ushbu yo'nalishda faoliyat yurituvchi o'qituvchidan nafaqat metodik bilim, balki pedagogik jarayonni inson salomatligi, kognitiv imkoniyatlari va psixologik barqarorligi nuqtayi nazaridan tashkil etish qobiliyati ham talab etiladi. Aynan shu nuqtada ergonomik yondashuv metodik kompetentlikni qayta talqin qilish, uni faqat "qanday o'qitish"

emas, balki “inson uchun qanday o‘qitish” tamoyili asosida rivojlantirish imkonini beradi. Mavjud ilmiy adabiyotlarda ergonomika ko‘proq texnik yoki ishlab chiqarish muhitiga tatbiq etilgan bo‘lsa-da, uning pedagogik ta‘limdagi metodik salohiyati yetarli darajada konseptual asoslanmagan. Shu bois mazkur maqola bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarining metodik kompetentligini ergonomik yondashuv asosida rivojlantirishning nazariy-konseptual poydevorini yaratishni, ushbu yondashuvning pedagogik ta‘limdagi ustuvorliklarini ilmiy jihatdan asoslab berishni maqsad qiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar.

Bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarining metodik kompetentligini rivojlantirishga doir ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, mazkur muammo pedagogik kompetensiyalar nazariyasi, kasbiy tayyorgarlik metodikasi va ta‘lim texnologiyalari doirasida keng yoritilgan bo‘lsa-da, ergonomik yondashuv bilan tizimli integratsiya masalasi yetarli darajada konseptual asosga ega emas. Kompetentlikka oid tadqiqotlarda metodik kompetentlik ko‘pincha metodlar repertuari, didaktik qarorlar qabul qilish qobiliyati va o‘quv jarayonini loyihalash ko‘nikmalari bilan bog‘lab talqin qilinadi, biroq pedagog faoliyatining psixofiziologik, kognitiv va emotsional yuklamalari mazkur kompetentlikning tarkibiy omillari sifatida chuqur tahlil qilinmaydi. Ergonomika bo‘yicha klassik va zamonaviy ishlarda inson–faoliyat–muhit tizimi markaziy tamoyil sifatida qaralib, mehnat samaradorligi va salomatlikni muhofaza qilish masalalari ustuvor qo‘yiladi, ammo bu tamoyillarning pedagogik ta‘lim va metodik tayyorgarlikka tatbiqi fragmentar tarzda yoritilgan. Pedagogika sohasidagi ayrim tadqiqotlarda ta‘lim muhitining qulayligi, o‘qituvchi faoliyatining psixologik barqarorligi va kasbiy charchashning oldini olish masalalari ko‘tarilgan bo‘lsa-da, ular metodik kompetentlik bilan yagona nazariy modelda bog‘lanmagan. Tarbiya fani kontekstida esa vaziyat yanada murakkablashib, mazkur fan o‘qituvchisining kommunikativ-emotsional yuklamasi yuqoriligi sababli ergonomik omillar metodik samaradorlikning muhim sharti sifatida namoyon bo‘ladi. Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, metodik kompetentlikni ergonomik yondashuv asosida rivojlantirish masalasi ko‘proq deklarativ darajada tilga olinib, uning nazariy asoslari, struktur komponentlari va rivojlanish mexanizmlari yetarli darajada ochib berilmagan. Ushbu ilmiy bo‘shliq mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilab, metodik kompetentlikni ergonomik yondashuv bilan uyg‘un holda qayta talqin qilish zaruratini yuzaga keltiradi.

Mazkur tadqiqot metodologiyasi bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarining metodik kompetentligini rivojlantirish jarayonini ergonomik yondashuv asosida tizimli va ko‘p qatlamli hodisa sifatida o‘rganishga yo‘naltirildi. Tadqiqotda metod tushunchasi faqat empirik tekshiruv usullari majmui sifatida emas, balki nazariy-konseptual, struktur-tizimli va modellashtiruvchi yondashuvlar integratsiyasi sifatida talqin qilindi. Nazariy tahlil metodi yordamida metodik kompetentlik va ergonomika tushunchalarining pedagogik mohiyati aniqlanib, ularning o‘zaro bog‘liqligi asoslandi. Tizimli yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchi faoliyati “shaxs–faoliyat–ta‘lim muhiti” uchligi doirasida ko‘rib chiqilib, metodik kompetentlikning kognitiv, operatsional va ergonomik komponentlari belgilab olindi. Konseptual modellashtirish metodi orqali metodik kompetentlikni ergonomik yondashuv asosida rivojlantirishning nazariy modeli ishlab chiqildi, unda pedagogik yuklama, didaktik qarorlar va psixofiziologik

resurslar o'rtasidagi muvozanat asosiy tamoyil sifatida qaraldi. Qiyosiy-tahliliy yondashuv yordamida an'anaviy metodik tayyorgarlik modellarining cheklovlari aniqlanib, ergonomik yondashuv asosidagi modelning ustunliklari ilmiy jihatdan asoslandi. Tadqiqot jarayonida olingan natijalar mantiqiy umumlashtirish orqali tizimlashtirilib, bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilarining metodik kompetentligini rivojlantirishda ergonomik yondashuvning metodologik ustuvorligi haqida konseptual xulosalar ishlab chiqildi.

Natijalar va muhokama.

Olib borilgan nazariy-tizimli va konseptual tahlillar natijalari bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilarining metodik kompetentligini rivojlantirishda ergonomik yondashuv markaziy metodologik omil sifatida namoyon bo'lishini ko'rsatdi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, an'anaviy metodik tayyorgarlik modellarida metodik kompetentlik ko'proq bilim va metodlar majmui sifatida talqin qilinib, pedagog faoliyatining real psixofiziologik, kognitiv va emotsional yuklamalari e'tibordan chetda qoladi, bu esa metodik faoliyatning fragmentarlashuviga va kasbiy barqarorlikning pasayishiga olib keladi. Ergonomik yondashuv asosida metodik kompetentlikni qayta talqin qilish esa uni pedagog shaxsining imkoniyatlari, ta'lim muhiti va metodik qarorlar o'rtasidagi muvozanatli tizim sifatida ko'rishga imkon beradi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, ergonomik komponent metodik kompetentlikning alohida qo'shimchasi emas, balki uning ichki struktur elementlaridan biri bo'lib, metodik qarorlarning samaradorligi bevosita pedagogning psixofiziologik resurslari va ta'lim jarayonining ergonomik tashkil etilganligi bilan bog'liq. Muhokama jarayonida aniqlanganki, tarbiya fani o'qituvchisining faoliyati yuqori darajadagi emotsional va kommunikativ yuklamaga ega bo'lgani sababli, ergonomik yondashuvsiz metodik kompetentlik barqaror va uzoq muddatli bo'la olmaydi. Ergonomik yondashuv asosida ishlab chiqilgan nazariy modelda metodik kompetentlik kognitiv (bilim va tushunchalar), operatsional (metodik harakatlar va texnologiyalar) hamda ergonomik (psixofiziologik muvozanat, pedagogik yuklamani boshqarish, ta'lim muhitining qulayligi) komponentlarning uzviy birligi sifatida namoyon bo'ldi. Ushbu model an'anaviy metodik tayyorgarlik konsepsiyalariga nisbatan bahsli pozitsiyani ilgari suradi, ya'ni metodik kompetentlikni faqat metodlarni bilish darajasi bilan baholash ilmiy jihatdan yetarli emas, chunki bunday yondashuv pedagog faoliyatining insoniy omillarini inkor etadi. Natijalar va ularning muhokamasi shuni ko'rsatadiki, ergonomik yondashuv metodik kompetentlikni sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqib, pedagogning kasbiy barqarorligini, metodik moslashuvchanligini va tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu tariqa, bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilarini tayyorlash tizimida ergonomik yondashuvni inkor etish metodik kompetentlikning cheklangan va beqaror shakllanishiga olib kelishi, aksincha, ushbu yondashuvni konseptual asosda joriy etish metodik tayyorgarlikning ilmiy va amaliy samaradorligini ta'minlashi ilmiy jihatdan asoslab berildi.

Xulosa.

Mazkur ilmiy tadqiqot bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilarining metodik kompetentligini rivojlantirish masalasini ergonomik yondashuv asosida qayta talqin qilib, ushbu yondashuv pedagogik ta'lim tizimi uchun ikkilamchi yoki yordamchi omil emas, balki metodik tayyorgarlikning markaziy metodologik asosi ekanini ilmiy

jihatdan asoslab berdi. Olib borilgan nazariy va konseptual tahlillar natijasida metodik kompetentlik faqat metodlar va texnologiyalarni bilish darajasi bilan emas, balki pedagog shaxsining psixofiziologik resurslari, emotsional barqarorligi va ta'lim muhitining ergonomik tashkil etilganligi bilan uzviy bog'liq ekanligi aniqlandi. Tadqiqot ergonomik yondashuvsiz shakllangan metodik kompetentlik fragmentar, beqaror va qisqa muddatli bo'lishini, ayniqsa tarbiya fani kabi yuqori emotsional-kommunikativ yuklamaga ega yo'nalishda bu holat kasbiy charchash va metodik samarasizlikka olib kelishini ko'rsatdi. Ilmiy yangilik shundan iboratki, metodik kompetentlik ilk bor ergonomik komponentni o'z ichiga olgan yaxlit tizim sifatida asoslab berildi hamda "bilim-faoliyat-inson imkoniyatlari" muvozanatiga tayangan nazariy model taklif etildi. Tadqiqotning nazariy ahamiyati pedagogik kompetensiyalar nazariyasini ergonomika bilan integratsiyalash imkoniyatlarini kengaytirishi bilan, amaliy ahamiyati esa pedagogika ta'lim yo'nalishida bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilarini tayyorlash jarayonini ilmiy asosda optimallashtirish, metodik yuklamani me'yorlash va pedagogning kasbiy barqarorligini ta'minlash imkonini berishi bilan belgilanadi. Umuman olganda, mazkur maqola pedagogik ta'limda metodik kompetentlikni rivojlantirishga oid an'anaviy yondashuvlarning chegaralarini ochib berib, ergonomik yondashuvni ushbu jarayonning muqobil emas, balki zaruriy va ustuvor strategiyasi sifatida ilmiy jihatdan asoslaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Azizxo'jayeva, N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent: TDPU, 2006.
2. Baxtin, M. M. Nutq janrlari va dialog muammosi. — Moskva: Labirint, 1996.
3. Ergonomics Association. Introduction to Ergonomics. — London: Taylor & Francis, 2010.
4. Hall, E. T. The Hidden Dimension. — New York: Anchor Books, 1966.
5. Karimov, I. A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
6. Leontyev, A. N. Faoliyat. Ong. Shaxs. — Moskva: Politizdat, 1975.
7. Markova, A. K. Professionalnaya kompetentnost uchitelya. — Moskva: Prosveshcheniye, 1996.
8. Saidov, U. S. Pedagogik kompetensiya va kasbiy faoliyat. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
9. Sherman, R., & Craig, A. Understanding Virtual Reality: Interface, Application, and Design. — San Francisco: Morgan Kaufmann, 2003.
10. To'raqulov, X. A. Tarbiya fanini o'qitish metodikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2020.